DOI: 10.37520/cnm.2020.04

Časopis Národního muzea. Řada historická
Journal of the National Museum (Prague). Series Historia
189 • 1–2 • 2020 • (p. 63–88)

Edice Petlice jako symbol české samizdatové literatury ve svobodném světě[1]

Jitka Hanáková

Abstract: **The Petlice edition as a symbol of Czech samizdat literature in the free world**
An integral part of Czech literature of the 2nd half of the 20th century is also literature published in samizdat. By this we mean works that could not be published in official publishing houses, but were reproduced in typescript. The symbol of such a literature of the 1970s and 1980s was the Petlice edition, the most important and most extensive typescript edition. It was founded at the end of 1972 L. Vaculík and was run throughout its existence. Petlice focused its activities on original Czech and Slovak literary works. It has published almost 400 titles. Authors who were prevented from publishing after 1968, such as I. Klíma, P. Kohout, V. Havel and J. Gruša, published their works here. The books of the Petlice were characterised by the authors' signatures on the title page and on the reverse of the title page, and the copyright formula – the most famous V.z.d.o.r. (Explicit prohibition of further copying of the manuscript) belonged to the most efficient editorial scribe Z. Erteltová. The activities of the edition were followed by a number of samizdat publishers. Among the first were J. Vladislav with his Kvart and V. Havel with Edice Expedicí. The activities of the exile and cooperation with it had a great influence on the development of Czech samizdat. A significant part of samizdat production was published by exile publishing houses and magazines that paid at least a small fee to the authors. The exile also played an important role of mediation, communication and information. It selflessly ensured the supply of samizdat texts to radio stations that broadcast in Czech and Slovak, as well as to Western publishing houses. He organised the secret transport in both directions – of manuscripts and information to the West and of exiled books and magazines to their home countries. The Czechoslovak Documentation Centre for Independent Literature, founded in the 1980s by a group of exiled cultural workers in West Germany, played a very important role in this field.

Key words: Samizdat – Petlice Edition – Ludvík Vaculík – Opposition – Czechoslovak Exile

Contacts: Mgr. Jitka Hanáková, Národní muzeum – Historické muzeum, Archiv Národního muzea, Na Zátorách 6, 170 00 Praha 7; e-mail: jitka.hanakova@nm.cz

Česká a slovenská nezávislá literatura začala pozvolna vznikat v reakci na společenské dění po komunistickém převratu v únoru 1948. Nové společensko-politické poměry v Československu zvrátily totalitními metodami demokratický vývoj politiky, hospodářství i kultury. Komunistický režim se snažil o rychlé uchopení moci také tím, že se ujal řízení a kontroly médií. Pod státním dozorem tak byly veškeré sdělovací prostředky – televize, rozhlas, divadlo, film, noviny, časopisy a nakladatelství. Rovněž všechny povolené organizace a spolky podléhaly řídící a kontrolní činnosti státních politických a policejních aparátů. Formy usměrňování veškerého tehdejšího dění měly nejrůznější metody od cenzury přes existenč-

1 Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/16.III.c, 00023272).

© 2020 Jitka Hanáková, published by the National Museum. This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 License.

ní nátlak, korupci, vydírání až k perzekuci. Lidé, kteří veřejně prezentovali názory odlišné od oficiální ideologie vládnoucího režimu, byli vyřazeni z politického a kulturního života. Nastoupila důsledná cenzura, represe postihly všechen nekomunistický denní tisk, kulturní časopisy byly zastaveny a řada nakladatelství byla zrušena. Z knihoven byla systematicky vyřazována závadná a nevhodná literatura, seznamy zakázaných knih byly vydávány i několikrát ročně.

V reakci na změnu režimu a zavedení tvrdé cenzury začali zakázaní autoři rozmnožovat a půjčovat své práce v uzavřených skupinách svých přátel a známých. Souběžně začala v zahraničí vznikat česká a slovenská exilová literatura. Knihy a časopisy vydané exilem tak významně doplňovaly domácí samovydavatelskou činnost. Exilová nakladatelství a časopisy publikovaly tvorbu českých a slovenských nezávislých autorů žijících doma i v exilu. Tímto způsobem přispívaly k rozšíření a uchování myšlenkového bohatství domácí intelektuální komunity.

Každý domácí autor musel projít schvalovacím řízením a získat úřední povolení, aby jeho díla mohla být publikována ve státem kontrolovaných sdělovacích prostředcích. Cenzura, jako nezbytná součást řízení, existovala nepřetržitě po celou dobu trvání komunistické moci, s výjimkou pražského jara, kdy byla cenzura na několik měsíců zrušena. Tato krátká mezihra liberalismu v české kultuře je z pohledu české samizdatové tvorby významným mezníkem, rozdělujícím celé období let 1948–1989 na dva přibližně dvacetileté úseky s odlišným charakterem i v samizdatové tvorbě.

Počáteční období komunistické diktatury se vyznačovalo velmi tvrdým potíráním jakéhokoli nesouhlasu s nastoleným režimem. Úlohou cenzury v tomto systému bylo upevňování mocenského monopolu Komunistické strany Československa tím, že izolovala občana Československa od „nevhodných" domácích a zahraničních informací. I literatura se po roce 1948 stává nástrojem politické propagandy komunistické strany.

Zvláště období po roce 1948 se vyznačovalo velkou krutostí komunistického režimu vůči svobodně smýšlejícím intelektuálům. Mnozí spisovatelé byli odsouzeni k dlouhým letům vězení, např. Jan Zahradníček, Bedřich Fučík, Josef Kostohryz, Zdeněk Kalista, Karel Pecka, Pavel Janský, Zdeněk Rotrekl na doživotí. Publicista, historik, divadelní a filmový kritik Záviš Kalandra byl dokonce odsouzen k trestu smrti ve vykonstruovaném procesu s Miladou Horákovou a spol. a popraven 27. června 1950.[2]

Nezávislá díla ležící mimo státní kontrolu sice tehdy existovala, ale pouze v několika autorských opisech pro nejbližší přátele. Jejich smyslem nebylo tyto texty šířit, nýbrž je uchovat. Aktivní činnost vyvíjela například Surrealistická skupina, soustředěná kolem Karla Teigeho[3] a Vratislava Effenbergra.[4] Surrealisté vydali deset strojopisných čísel sborníku *Znamení zvěrokruhu* v roce 1951 a pět svazků sborníku *Objekty* v letech 1953–1962, dále se prezentovali „podzemními" výstavami a diskusemi. Z edic tohoto prvního období je známá také edice *Půlnoc*, kterou založili Egon Bondy a Ivo Vodseďálek v letech 1949–1950. Vyšlo zde 44 titulů, především básnické sbírky, několik próz a esejů. Počátkem padesátých

2 Srov. Petr Šámal, Část sedmá. V zájmu pracujícího lidu. Literární cenzura v době centrálního plánování a paralelních oběhů, in: Michael Wögerbauer a kol., *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014*, sv. 2, 1938–2014, Praha 2015, s. 1097–1226.

3 Teoretik umění, výtvarník, publicista a překladatel Karel Teige zemřel v roce 1951.

4 Mezi blízké spolupracovníky patřili mj. Mikuláš Medek, Zbyněk Havlíček a Karel Hynek.

let existovala i Boudníkova edice *Explosionalismus*, v níž umělec vydával svoje manifesty a dopisy. Na začátku šedesátých let pak vydával Ivan Martin Jirous edici *Opsáno na Brancourově*, kde vyšlo na dvacet titulů.

Také charakter vztahu domova s exilem se podstatně lišil od situace v 70. a 80. letech. Ediční aktivita poúnorového exilu byla soustředěna především ve svépomocných edicích volně přidružených k exilovým organizacím či sdružením, značná část knih vycházela vlastním nákladem autorů. Programově koncipovány byly jen knižní edice vydávané Křesťanskou akademií v Římě.[5]

Vlastní historie českého samizdatu však začíná až v sedmdesátých letech. Jeho vznik byl podmíněn řadou okolností, které byly důsledkem srpnové okupace Československa vojsky pěti států Varšavské smlouvy, jež liberální reformy pražského jara ukončily. Brzy po sovětské okupaci byla opět zavedena cenzura[6] a důsledná kontrola veškerých sdělovacích prostředků. Kulturní politika strany a státu se vracela k osvědčeným praktikám padesátých let. Ministerstvo kultury začalo realizovat koncepci nové nakladatelské politiky. V průběhu let 1970–1972 byly vypracovány nové směrnice k „očistě" knihovních fondů, vznikly tzv. zvláštní fondy, do nichž se zařazovaly knihy autorů, kteří se angažovali v letech 1967–1969, dále autorů, kteří odešli po roce 1968 do emigrace, i těch, kteří nesplňovali představu angažované socialistické tvorby. Mimo oficiální kulturní scénu se tak ocitla velká část žijících českých spisovatelů.

Hlavním důvodem rozšíření samizdatu se tak staly rozsáhlé represe české kultury a zvlášť literatury na samém počátku 70. let. Zákaz veřejného působení i publikační činnosti donutil některé spisovatele k odchodu do zahraničí, byli to např. Josef Škvorecký, Věra Linhartová, Ivan Diviš, Arnošt Lustig nebo Milan Kundera. Mnozí přestali psát, jiní provedli sebekritiku a jejich díla byla v průběhu let publikována, např. Miroslav Holub, Jiří Šotola nebo Bohumil Hrabal. Velká část autorů i přes různé represe tvořila dál, i když v tíživých existenčních podmínkách. Zakázaní autoři byli často zaměstnáni jako topiči, noční hlídači, měřiči vody nebo čističi oken, přesto opisovali své texty na stroji a šířili je mezi své přátele.

Počáteční období samizdatového vydávání se neobešlo bez výrazných spisovatelských osobností, které věnovaly této činnosti mnoho času i energie. V první řadě je to Ludvík Vaculík a jeho Edice Petlice, která vznikla již v roce 1972, Jan Vladislav s edicí Kvart, která částí své produkce srůstala s Petlicí, a Václav Havel se svou Edicí Expedice, jejíž první tituly vyšly v roce 1975.

Aktivity jedněch nacházely odezvu u druhých. Docházelo k dělbě práce, vznikaly nové samizdatové dílny, které přebíraly a rozmnožovaly úspěšné tituly vyšlé v Petlici, Kvartu či Expedici a distribuovali je do vlastní čtenářské sítě v rámci určitého prostředí či regionu. Přejímání titulů mezi edicemi i mimo ně bylo pochopitelné vzhledem k velmi nízkým nákladům.

Významným podnětem rozvoje československého samizdatu 70. a 80. let byla činnost exilu a spolupráce s ním. Došlo do té doby k nevídanému objemu spolupráce mezi domácí nezávislou tvorbou, osobnostmi žijícími v západních zemích a institucemi českého a slo-

5 Aleš Zach, Exilová nakladatelství, in: *Tabuizovaná literatura posledních dvaceti let*, Praha 1990, s. 21.

6 Národní shromáždění přijalo 13. září 1968 zákon č. 127/1968 Sb. *Zákon o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních hromadných informačních prostředků.*

venského exilu. Velký vliv na rozvoj českého samizdatu měla i technická a finanční pomoc poskytovaná exilem.

Vznik Edice Petlice

Nezávislou strojopisnou Edici Petlice založil spisovatel Ludvík Vaculík na podzim roku 1972. Jeho záměrem bylo rozmnožit a tím i uchovat a zpřístupnit nové rukopisy své, svých přátel a dalších autorů, kteří nemohli své knihy od počátku sedmdesátých let oficiálně publikovat. Ludvík Vaculík o jejím vzniku řekl: „*Vlastně jsme to začali s Ivanem Klímou. Vzešlo to z jeho nápadu nechat si rozepsat rukopis, a aby mu to nepřišlo moc draho, nechal si udělat víc kopií a prodal je zájemcům. Těch se našlo víc, než stačily kopie. A mně právě vrátili ze Spisovatele Morčata, napodobil jsem tedy Klímu. První opisy měly formát A4 a byly spojeny jen kancelářsky. Mohly by z toho však být úhledné, vázané knížky, a mohla by z nich být edice. Vymyslel jsem pro ni název, který byl skryt ve formulce:* ***V****ýslovný* ***z****ákaz* ***d****alšího* ***o****pisování* ***r****ukopisu. Nikomu jsem to však neřekl, aby se mi nesmáli, zvláště Klíma. Na lepší výstižnější název Petlice jsem přišel později – jako narážku na inzerovanou edici Klíč v Československém spisovateli.*“[7]

Vzniku edice předcházela pravidelná přátelská čtení pořádaná po bytech. Na těchto literárních večerech, které inicioval Ivan Klíma, si autoři předčítali svá díla a diskutovali o nich. Mezi obvyklé účastníky patřili pozdější autoři Petlice Pavel Kohout, Ivan Klíma, Ludvík Vaculík, Václav Havel, Bohumil Hrabal, Zdeněk Pochop, Jiří Gruša, Karol Sidon, Eda Kriseová, z Brna pravidelně přijížděli Jan Trefulka a Milan Uhde, ze Slovenska také Ivan Kadlečík. Těchto jednoměsíčních poloveřejných autorských čtení se účastnilo v průměru třicet posluchačů. Tato setkání u Ivana Klímy, která se konala první neděli v měsíci, skončila koncem roku 1972, kdy se o ně začala příliš zajímat Státní bezpečnost.[8]

Edice Petlice vznikla původně z reformních autorů, kteří v šedesátých letech hráli významnou úlohu ve snaze o nápravu poměrů. Z prvních autorů sem můžeme přiřadit Klímu, Vaculíka, Kohouta, Šotolu, Trefulku, Pochopa, Klánského, Čivrného a Šiktance. Tito autoři přispívali také k mezinárodní signalizaci československého normalizačního života. V prvním roce byla dokonce část nových rukopisů nabízena nakladatelstvím a teprve poté, co došel či nedošel zamítavý dopis, dávali autoři svá díla do Petlice.[9]

Postupem času zde začali vydávat své knihy i mladí autoři Vlastimil Třešňák, Daňa Horáková, Zuzana Brabcová, Lenka Procházková, Iva Kotrlá, Jaroslav Hutka, Ondřej Vaculík a Martin M. Šimečka.

Naopak někteří „petliční“ autoři začali v průběhu času vycházet i v oficiálních nakladatelstvích. Byli mezi nimi Jiří Šotola a Bohumil Hrabal, jehož necenzurované texty vycházely paralelně i v Petlici, jen už bez autorova podpisu. Také *Morový sloup* Jaroslava Seiferta, vydaný původně v Petlici, byl po letech vydán oficiálně.

Hlavním cílem Edice Petlice bylo zachovat vše, co se v československé literatuře napsalo, nedopustit, aby některá díla či někteří autoři úplně zmizeli. Petlice byla od počátku míně-

7 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 12. 8. 1998.

8 Ivan Klíma, *Moje šílené století II*, Praha 1910, s. 127. Viz též Jiří Gruša, *Cenzura a literární život mimo masmédia*, Praha 1992, s. 16.

9 Jiří Gruša, *Cenzura a literární život mimo masmédia*, Praha 1992, s. 22.

na jako zařízení, které pomáhalo uchovat všechny dostupné rukopisy, které nesměly oficiálně vyjít. Tím se lišila od jiných samizdatových edic, jež se zaměřily na svůj okruh čtenářů a svými tituly se profilovaly např. na filozofii, teologii, dějiny, judaismus, poezii nebo na překlady zahraničních autorů. Edice Petlice tak během sedmdesátých a osmdesátých let zakládala prameny pro příští studium dané doby, nejen tedy literatury. Shromažďovala materiál pro příští literární kritiky a historiky a pro opravdovou ediční činnost za příznivějších časů.[10] Tento nakladatelský záměr vedl k žánrové roztříštěnosti, v Petlici vycházela jak poezie, próza, drama, literární, filozofická i politická esejistika, tak studie teologické, historické a uměnovědné. Petlice vydala i řadu příležitostných sborníků, také memoáry, a dokonce i cestopis. Významným nakladatelským činem bylo vydání *Slovníku českých spisovatelů*. Kromě hry Williama Shakespeara *Jindřich IV* v překladu Zdeňka Urbánka Petlice, na rozdíl od jiných edic, překlady neuváděla. V Petlici vyšly i tři tituly pro děti. Eda Kriseová zde vydala *Prázdniny s Bosonožkou* a *Terezka a Majda na horách*, Alexandr Kliment *Modré pohádky.*

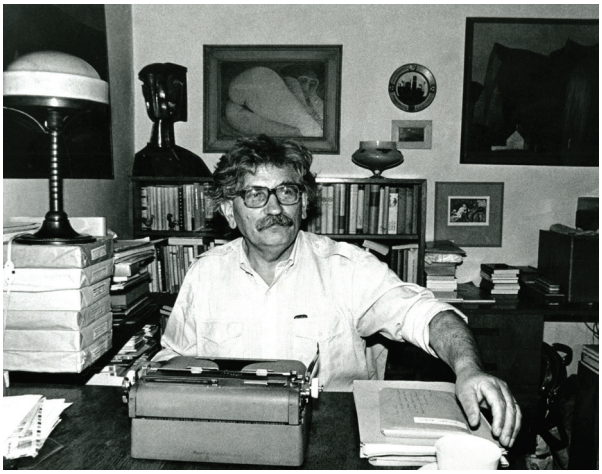

Obrázek 1 – Spisovatel Ludvík Vaculík, zakladatel Edice Petlice. ANM – ČSDS.

Po prvních vydavatelských úspěších vznikla postupem času potřeba doplnit Petlici další řadou, která by se soustředila na obory, jimž Petlice nevěnovala soustavnější pozornost. Především šlo o esejistiku, literární vědu a kritiku, drama, poezii, a to jak původní, tak přeloženou. Dalším důvodem k založení nových edic byl fakt, že Petlice se, zejména na počátku, omezovala na poměrně úzký okruh autorů kolem jejího organizátora Ludvíka Vaculíka. Tak se v roce 1975 zrodila hned dvě samizdatová nakladatelství Kvart a Edice Expedice.

Petlice i Kvart od počátku úzce spolupracovaly. Bylo to dáno osobními vztahy jejich hlavních organizátorů. Edice Petlice po dohodě přejímala většinu původních textů vydaných v Kvartu a zároveň je uváděla ve svém oficiálním seznamu, a to i v případech, kdy některé texty sama vůbec nevydala. Na druhé straně předávala Petlice Kvartu některé rukopisy, zvláště esejistické a literárně vědné, které nestačila v dohledné době redakčně zpracovat a vydat. Kvart, kromě původní domácí tvorby, vydával řadu překladů cizích autorů, jejichž díla byla z různých důvodů vyloučena z oficiálních edičních programů, např. Th. Adorno, H. Arendtová, P. Emmanuel, J. Dunne, R. M. Rilke, Ch. Baudelaire a další.[11] Historie Kvartu byla poměrně krátká, protože Jan Vladislav byl nucen se vystěhovat v roce 1981 do Francie. Přesto se stal Kvart jednou z nejznámějších edic, a nutno připomenout, že řadu

10 Ludvík Vaculík, O Petlici na zámku Švarcenberku. *Acta. Čtvrtletník Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury*, roč. 1, 1987, č. 3–4, s. 39.

11 Jan Vladislav, *O edici Kvart po letech*, Praha 1992, 9 s.

titulů z jeho dílny přejala postupem času také Edice Expedice, která vznikla z iniciativy Václava Havla v dubnu 1975 jako paralela k Edici Petlice a podobně jako Kvart doplňovala petliční produkci o další autory a žánry.

Jednotlivé svazky Edice Petlice byly číslovány. Při pořizování petličního soupisu ale nebylo postupováno důsledně chronologicky. Bylo to tím, že se v knihách neuvádělo číslo svazku a seznam se sestavoval zpětně, vždy za určité období. Prvním číslem edice učinil Ludvík Vaculík svá *Morčata*, až potom následovaly knihy Ivana Klímy a Pavla Kohouta, přestože byly opsány dříve. S měsíční přesností se podařilo rekonstruovat data prvních vydání u počátečních pětatřiceti svazků Edice Petlice.[12] Podstatně se liší od pořadí uvedeného v bibliografickém seznamu Petlice. V roce 1972 vyšlo šest titulů. V říjnu byla opsána *Bílá Kniha* Pavla Kohouta (sv. 6), v listopadu knihy Ivana Klímy *Malomocní* (sv. 2) a *Milostné léto* (sv. 3), v prosinci Vaculíkova *Morčata* (sv. 1), *Agogh* Oldřicha Mikuláška (sv. 11) a *Morový sloup* Jaroslava Seiferta (sv. 10).

Při sestavování prvních seznamů, které byly publikovány v roce 1975 v exilových časopisech Svědectví a Listy, nebyly k dispozici všechny informace. Ty neměl Vilém Prečan ani při sestavování bibliografie Edice Petlice do Sv. 367, která vyšla v *Actech* v roce 1987. Zde Prečan ještě datuje vznik Edice Petlice do roku 1973. Na tomto seznamu korespondenčně spolupracoval i Ludvík Vaculík, ovšem mnoho jeho knih a dokumentů bylo v té době v archivu ministerstva vnitra.

V době, kdy se začaly vydávat seznamy Edice Petlice, existovaly již souběžné samizdatové aktivity, jejichž činnost nikdo neevidoval. Tehdy se to chápalo jako součást Edice Petlice. Když Ludvík Vaculík, s účastí Jana Vladislava, sestavoval první celkový seznam děl vydaných v Petlici, shodli se na tom, že pro příští informaci a upozornění badatelům by do seznamu měla být zahrnuta i díla, jež zde nebyla opsána. Tak i Jan Vladislav přihlásil tituly Kvartu. Některé se opsaly ještě i v Edici Petlice, jiné se poctivě vřadily do jejího seznamu a se souhlasem Jana Vladislava dostaly evidenční číslo svazku. Tak se stalo, že některé tituly byly opsané jen v Kvartu a v petliční podobě ani nevyšly. Edice Petlice nestačila rozepsat vše, co se jí nabízelo, ale registrovala zajímavá díla, aby na ně upozornila. Jak se činnost větvila, stávalo se nutností zaznamenat i díla, jež si rozepsali sami autoři. Tak je možné, že některé tituly v Edici Petlice evidované, zde nikdy nebyly rozepsané, např. Jirousovy *Magorovy labutí písně* a část knih Jiřího Rumla.[13]

V roce 1975 odstartoval Ludvík Vaculík štafetu fejetonů, jakousi předchůdkyni samizdatových periodik. Skoro každý týden vycházel jeden fejeton. Za první rok existence fejetonové řady vzniklo 41 textů od 24 autorů. Tato činnost trvala do roku 1979 a z těchto fejetonů byly sestaveny čtyři svazky Edice Petlice.

V roce 1979 přestal vycházet samizdatový literární časopis Spektrum. V reakci na tuto zprávu autoři Petlice založili svůj literární časopis, později nazvaný *Obsah*. První schůzka se konala na konci roku 1980 v bytě Alexandra Klimenta a první číslo vyšlo v lednu 1981. U zrodu této vydavatelské iniciativy stáli Ivan Klíma, Milan Jungmann, Alexandr Kliment, Ludvík Vaculík, Jan Trefulka, Milan Uhde, Eda Kriseová, Petr Kabeš a Jiří Gru-

12 Archiv Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury, část nedatovaného a nepodepsaného dopisu.

13 Ludvík Vaculík, O Petlici na zámku Švarcenberku, *Acta. Čtvrtletník Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury*, roč. 1, 1987, č. 3–4, s. 39.

ša, který zde již nepublikoval, zúčastnil se prvního setkání a krátce nato odjel na literární stipendium do USA a již mu nebyl umožněn návrat. Zakládajících členů, abonentů, bylo zpočátku kolem deseti. Každý do každého čísla musel přinést příspěvek, např. Ludvík Vaculík fejeton, Petr Kabeš báseň. Časem se to zmírnilo na to, že kdo nepřinese svůj, musí přinést příspěvek od někoho jiného. Postupně přibyli další autoři: Zdeněk Urbánek, Milan Šimečka, Miroslav Kusý, Ivan Kadlečík, Sergej Machonin, Miroslav Zikmund, Jiří Hanzelka a po propuštění z vězení i Václav Havel. Pro zpestření obsahu se uveřejňovaly i příspěvky hostů. Časem vznikaly v Obsahu speciální rubriky. Organizátoři měli pevnou zásadu, že kdo co přinese, to tam bude, nikdo to neredigoval. Říkali si „junta", protože do časopisu neměl přístup nikdo, koho mezi sebe nepřijali. Jedním z odběratelů *Obsahu* byl od roku 1983 i Vilém Prečan, v té době již v exilu, kam mu Ludvík Vaculík prostřednictvím Jiřiny Šiklové časopis posílal a on ho poskytoval exilovým vydavatelům.

Obrázek 2 – Ze setkání „kvartálníků" – dříve zakázaných spisovatelů. Tohoto setkání z počátku 90. let 20. stol. se mohl zúčastnit už i Vilém Prečan. Zleva: L. Vaculík, V. Prečan, Jan Trefulka. Foto: Oldřich Škácha. ANM – ČSDS.

Tato činnost si vyžádala pravidelné měsíční schůzky, na ty ovšem nemohli přijít všichni, pravidelně se tak scházeli hlavně autoři z Prahy. Tak vznikl nápad, že jednou za čtvrt roku se sejdou ve větším počtu i s autory ze Slovenska a Moravy. Pro tato setkání se ujalo označení *Kvartálníci*. Tato čtvrtletní setkání se konala tajně a pokaždé u někoho jiného, občas si pozvali i nějaké hosty. Konala se např. u Havla na Hrádečku, u Kusých v Bratislavě nebo na chalupě, v Brně u Trefulky. V Praze se tyto schůzky konaly nejčastěji u Lenky Procházkové.[14]

Od roku 1982 vycházela v Edici Petlice ročenka *Z Obsahu*, která přinášela výběr nejlepších příspěvků z časopisu *Obsah*, jež vyšly v uplynulém roce. *Obsah* zanikl prosincovým číslem 1989. Mnozí z dříve pronásledovaných se ujali státních funkcí – Václav Havel byl již v prosinci zvolen prezidentem republiky, Petr Pithart se stal předsedou vlády, Milan Uhde ministrem kultury, Miroslav Kusý a Zdeněk Urbánek rektory univerzit, Eda Kriseová a Milan Šimečka byli mezi poradci prezidenta, Jiří Hanzelka byl poradcem české vlády, František Pavlíček ústředním ředitelem Československého rozhlasu. Další jako Ludvík Vaculík a Ivan Klíma si zachovali tvůrčí nezávislost.[15]

Organizátoři Petlice udělovali od roku 1979 jednou ročně Cenu Edice Petlice za nejlepší

14 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 14. 5. 1996. Srov. Ivan Klíma, *Moje šílené století II*, Praha 1910, s. 267–269.

15 Srov. Miroslav Zikmund, Milý Milane, in: Milan Jungmann, *Jak jsme dělali obsah*, Praha 2012, s. 37. Oficiálně nevydaný tisk.

Obrázek 3 – Jan Vladislav a Jiří Gruša, spolupracovníci Edice Petlice, zde na zakládající schůzi ČSDS 1. 3. 1986 v Hannoveru. ANM – ČSDS.

knihu. Jak říkal Ludvík Vaculík: „*Udělit cenu bylo snadné, neboť ji dotoval Jiří Kolář, a to částkou asi 500 bonů a svým výtvarným dílem*“. V roce 1980 dostala tuto cenu Božena Komárková za knihu *Vznik a původ lidských práv*.[16] Udělení ceny za rok 1987 monografii historika Jaroslava Opata *T. G. Masaryk 1882–1893* bylo uveřejněno v samizdatových Lidových novinách v roce 1988. Podle vzpomínek Madly Vaculíkové ji v roce 1988 získala Milada Blekastad-Topičová za své překlady samizdatových autorů.[17] Ludvík Vaculík k tomu poznamenal: „*Kdo tu cenu dostal, to už nevím, možná i já, nevedli jsme si žádné záznamy. Jednou ji však dostal Hrabal, ten ji odmítl, byla mu udělena, ale nevzal si peníze, takže my jsme mohli vyznamenat toho roku dvě díla*“.[18] Kvůli utajení nebylo možno vést záznamy o této aktivitě, a tak je dnes už obtížné získat další svědectví.

Rovněž samizdatová edice Česká expedice, založená v roce 1979 Jaromírem Hořcem, udělovala svou literární cenu.

Na konci roku 1979 se Ludvík Vaculík rozhodl, že s takto organizovanou činností končí; jak se Petlice rozrůstala, zabírala mu stále více času. S přáteli svůj záměr projednal a rozhlásil, že Petlice trvá dál, jen tíha se postupně přenese na autory, budou-li mít zájem. Zůstal však centrální přehled; kdo chtěl, aby byl uveden v Petlici, musel odevzdat evidenční exemplář. Proto od čísla 200 počet titulů připadajících na rok postupně klesá.[19] Nejvíce vydaných titulů bylo v letech 1978 (42) a 1979 (47). Přestože Ludvík Vaculík svou roli v Petlici umenšoval, mnohé vydavatelské počiny i nadále organizoval. V roce 1979 se stal Ludvík Vaculík, jako vydavatel Edice Petlice, čestným členem Mezinárodní unie nakladatelů.

Organizace činnosti

Edice Petlice sestávala z přijetí rukopisu, jeho registrace, přepsání na psacím stroji s po-

16 Archiv Národního muzea – Československé dokumentační středisko (dále ANM – ČSDS), fond Korespondence, dopis Jiřiny Šiklové Vilému Prečanovi, 1. 12. 1980.

17 Madla Vaculíková, Naše paní Milada, in: *Revue prostor*, 2010, čís. 87–88, s. 167–168.

18 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 12. 8. 1998.

19 Ludvík Vaculík, O Petlici na zámku Švarcenberku, *Acta. Čtvrtletník Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury*, roč. 1, 1987, č. 3–4, s. 39.

mocí kopírovacího papíru, popřípadě vyzdobení ilustracemi či fotografiemi, svázání do úhledných knížek, podepsání každého výtisku autorem a výslovného varování: Výslovný zákaz dalšího opisování rukopisu. Autorský honorář neexistoval, zato si svou knihu, pokud ji autoři chtěli mít v petliční úpravě, museli koupit. Ale spisovatel, který nesměl publikovat, a přesto chtěl, aby jeho dílo kolovalo alespoň v okruhu svých kolegů a přátel, to rád podstoupil. Archivní exemplář zůstával u Ludvíka Vaculíka a byl rozpočítán do ceny celého nákladu.

Edice Petlice neměla žádnou jmenovanou redakční radu, která by rozhodovala o tom, co v edici vyjde. Edici řídil Ludvík Vaculík sám. K jeho blízkým spolupracovníkům patřili Sergej Machonin, Ivan Klíma, Jiří Gruša, Petr Kabeš, Milan Jungmann nebo Klement Lukeš. Pokud přišli s nějakým novým rukopisem, byli považováni za jakéhosi garanta tohoto díla, nepodléhalo to dalšímu schvalování a Petlice titul vydala. Autoři se také hlásili sami, nebo se Vaculíkovi přátelé dověděli o zajímavém či chystaném rukopisu a přinesli o něm informaci. Například František Pavlíček přišel s pozoruhodným rukopisem vzpomínek bývalého pekaře Antonína Vaise. Tady se zohledňovala i skutečnost, že je třeba zakládat pramen pro studium doby, takže se nesoudilo tak přísně literárně, ale převládla snaha uveřejnit vtipně nebo gramotně napsaný zajímavý dokument, jakým byl i tento životopis. Také se zjistilo, že Edvard Valenta má rukopis *Žil jsem s miliardářem*, a tak se za ním chodilo tak dlouho, až byl přesvědčen, aby jej vydal. Přitom vyšlo najevo, že má ještě jeden rukopis. Druhý rukopis nebyl v takovém stadiu, že by se autor rozhodl ho vydat, ale tady bylo důležité ho zachovat, aby byl ve více exemplářích, aby se zachoval pro studium osudů a osobností a literatury Valentovy.[20] Mezi prvními rukopisy Edice Petlice byly tituly získané na základě osobního přátelství Ludvíka Vaculíka. Tak zde vyšla i část cyklu vojenských memoárů generála Viléma Sachera a také cestopis Zikmunda a Hanzelky *Cejlon, ráj bez andělů*. První vydání si vyrobili vlastně sami autoři, Jiří Hanzelka knihu sám opsal ve dvou sadách a Miroslav Zikmund vyzvětšoval všechny fotografie. „*A jeden rukopis se tam dostal kuriozním způsobem, to byl nešťastný Šavrda, který v Ostravě seděl i s Liberdou, byli ve vězení, pronásledovaní za samizdat, tam mu esenbák řekl ‚prosím vás, vy nejste žádný spisovatel, když vy nejste ani v Petlici‘, tak jsme mu to samozřejmě hned vydali.*“[21]

Postupem času si i Petlice vytvořila jakýsi lektorát, který pracoval na základě „minimálního optima“. Podstatným kritériem pro vydání knihy byla obsahová závažnost textu a okolnost, zda by nakladatel knihu vydal v lepších poměrech. Vedlo to k roztříštěnosti a nevyrovnanosti zejména žánrové, avšak smysl řady se tím naplňoval. Editoři pracovali ústně, žádný písemný posudek neexistoval. Vydání publikace znamenalo přijetí textu alespoň k jednomu opisu a uvedení v seznamu svazků Edice Petlice. Odmítnutý autor si mohl dát opsat rukopis sám, o šíření textu rozhodovalo to, zda se našli jeho dobrovolní přepisovači a samozřejmě i čtenáři.[22]

---

20 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 12. 8. 1998. Pozn. aut.: Brzy po vydání první knihy vzpomínek Edvard Valenta zemřel.

21 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 12. 8. 1998.

22 Jiří Gruša, *Cenzura a literární život mimo masmédia*, Praha 1992, s. 18.

Ludvík Vaculík

MILÍ SPOLUŽÁCI!

výbor písemných prací
1939 - 1979

národnímu archiváři

25. 3. 1986

1986

Obrázek 4 – Věnování Ludvíka Vaculíka „národnímu archiváři" Vilému Prečanovi po vzniku exilového Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury.

Významnou součástí samovydavatelského podnikání byly opisovačky. Bez nich a jejich psacích strojů by se neobešla žádná nezávislá vydavatelská aktivita. Petliční „dílny" tvořily vlastně byty písařek, které se samy nabídly k přepisování.

První a hlavní písařkou Petlice byla Zdena Erteltová, která v té době přišla o práci. Měla knihovnické vzdělání, založila kartotéku a vedla si petliční evidenci. Ale tuto její činnost zmařila Státní bezpečnost, když si jí začala všímat a dělat pravidelné domovní prohlídky. Dnes by její poznámky byly velmi potřebné. S odstupem času a při absenci jakékoli evidence, na rozdíl od pečlivých zápisků Ivana Havla o vydávání Edice Expedice, se u některých svazků již nedá s přesností určit, je-li opis petliční. Také se ještě nyní objevují tituly, které nejsou v seznamu Petlice evidovány, ale s jistotou se dá určit, že jde o petliční vydání. Tak tomu je u knihy Viléma Hejla *Zásada sporu*, která vyšla v roce 1978, nebyla však zařazena do seznamu. Další knihou neuvedenou v seznamu je básnická sbírka Karla Šiktance *Jak se trhá srdce.*[23] Při sestavování edičního soupisu Vilémem Prečanem a Ludvíkem Vaculíkem pro časopis Acta v roce 1987 nebyly svazky k dispozici, a tak se na ně zapomnělo. Ani při sestavování doplněného seznamu za léta 1987–1989 uvedeného v mé knize *Edice českého samizdatu* jsem je neměla. Takových případů, kdy se titul vynořil až po letech, je více, proto označení svazku pořadovým číslem neodpovídá vždy jeho vročení. Edice Petlice vydala za osmnáct let své existence téměř 400 titulů.

Pro edici byly charakteristické copyrightové větičky na rubu titulního listu. Ty přiděloval písařkám Ludvík Vaculík, měl tak přehled o práci a též o její kvalitě. Každá písařka měla přidělenu jinou větičku. Nejznámější formulka V.z.d.o.r. – Výslovný zákaz dalšího opiso-

23 Ludvík Vaculík (http://www.ludvikvaculik.cz/index.php?pid=2&sid=17) [přistoupeno dne 2021-05-03].

vání rukopisu patřila Zdeně Erteltové. Ta podala největší výkon, opisovala knihy edice po celou dobu její činnosti, pro Petlici opsala na 268 svazků, počítám-li do toho i tzv. druhá vydání. Byla také jedinou písařkou slovenských textů. Formulka P.b.s.a.j.z. – Přepisy bez souhlasu autora jsou zakázány patřila Aleně Břízové, ta opsala kolem 43 titulů. Další výkonnou opisovačkou, která odevzdávala své opisy i svázané, byla Otka Bednářová, ta měla přidělenou formulku B.s.a.n.o.d. – Bez souhlasu autora není opisování dovoleno, opsala přes 31 titulů. Formulka R.s.n.d.o. – Rukopis se nesmí dál opisovat byla přidělena Mirce Rektorisové. Miroslava Filipová opisovala knihy s formulkou Z.j.d.r.r. – Zákaz jakéhokoli dalšího rozmnožování rukopisů. Formulka N.r.b.s.a. – Neopisujte rukopis bez souhlasu autora patřila pracovnici Polského kulturního střediska, kontakt s ní zajišťoval Ivan Klíma. Zkratka J.d.o.z. – Jakékoliv další opisování zakázáno patřila Sabině Krausové.[24] Pokud si opisovali svá díla sami autoři, používali formulku podobného znění A.s.n.d.o.r. – Autor si nepřeje další opisování rukopisu. Svazky opisované ve spolupráci s edicí Kvart měly tyto formulky: Rukopis! a Rukopis. O.n.d. – Opisování není dovoleno. V největším rozmachu na konci sedmdesátých let psalo Petlici současně sedm písařek.[25] V osmdesátých letech, kdy přenechal Ludvík Vaculík obstarání opisu na autorech, nebyla formulka vždy uvedena. V mnoha případech písařky naopak svou formulku uváděly i v opisech, které nebyly určeny pro Edici Petlici.[26]

Přepsané rukopisy Edice Petlice dával zpočátku vázat Ludvík Vaculík do Tomosu v suterénu Městské knihovny ve Valentinské ulici: „*Tam byla paní, která to dělala velice ochotně. Zřejmě to dělala se souhlasem svého nadřízeného, protože když ji upozornil, že přišlo jakési opatření od státní bezpečnosti, tak věděl zřejmě proč to říká. To opatření znělo tak, že ona má hlásit na telefon který ji dal, všechno, co bude psáno na stroji. Já jsem tehdy měl k vazbě jednu tlustou Kantůrkovou a jednu tenkou Kantůrkovou, a tak jsem tam tu tenkou dal, ona to ohlásila a oni si skutečně pro to přišli. Ale nikdy se mě na nic neptali. Nějakou dobu jsem tam potom nechodil*".[27] Mezi knihaři, kteří zajišťovali vazbu petličních knih ve Valentinské, byli Hana Bernardová, Alena Rokosová a Miroslav Vítovec.[28] Otka Bednářová nechávala svázat své opisy v jiné provozovně Tomosu u knihaře Františka Cinka, ten později vázal knihy pro Edici Expedice.[29]

---

24 Michal Přibáň, *Český literární samizdat 1949–1989. Edice, časopisy, sborníky*, Praha 2018, s. 197.

25 Celkem jsem v knihách Edice Petlice, které jsem měla v ruce, našla 42 různých formulek. Pro zajímavost uvádím jejich zkratky i s uvedením počtu jejich výskytu. V.z.d.o.r. (268), P.b.s.a.j.z. (43), B.s.a.n.o.d. (31), J.z.r.d.o. (28), D.o.r.z. (21), R.s.n.d.o. (17), Rukopis (10), N.r.b.s.a. (9), Z.d.o.r. (6), Z.o.r. (6), Rukopis. O.n.d. (5), A.s.n.d.o.r. (4), D.r.n.j.d. (3), J.d.o.z. (3), J.o.r.z. (3), J.z.r.o. (3), O.t.r.n.d. (3), Z.j.d.r.r. (3), A.s.n.d.o. (2), J.r.z.d.o. (2), O.j.r. D.o.r.n.d. (2), R.j.z.d.o. (2), R.s.n.d.r. (2), V.z.d.o. (2), 1x se vyskytly formulky A.s.n.d.o.d., B.a.s.n.o.r.d., D.o.r.n.d., D.r.r.z., J.p.r.t.o.v.t.p.s.n., J.z.d.r.o., O.b.s.a.z., O.n.d.b.s.a., O.r.n.d.b.s.a., P.r.z., P.z.d.o., R.n.d.o., V.z.d.p., Z.d.o., Z.d.o.d., Z.d.o.t., Z.d.r.r., Z.o.t.r. Viz Jitka Hanáková, *Edice Petlice. Příspěvek k českému samizdatu*, diplomová práce, FF UK, Ústav informačních studií a knihovnictví, Praha 1998, s. 32.

26 Např. Zdena Erteltová opsala knihu Václava Kurala *ÚVOD (Ústřední vedení odboje domácího)* i s formulkou V.z.d.o.r. V katalogu samizdatu *Tschechischer und slowakoscher Samisdat der siebzinger undachtzinger Jahre. Bestandskatalog*, který v roce 1994 zpracovala pro Univerzitu v Brémách, knihu zařadila do Petlice. Ludvík Vaculík to ale popřel a do seznamu Edice Petlice nebyla zařazena.

27 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 12. 8. 1998.

28 Michal Přibáň a kol., *Český literární samizdat 1949–1989. Edice, časopisy, sborníky*, Praha 2018, s. 198.

29 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 12. 8. 1998. Srov. Gabriela Romanová, *Příběh Edice Expedice*, Praha 2014, s. 53.

Nejlepší vazačskou dílnu našel Vaculík ve starých Vysočanech: „*Tam byl muž, trošičku vypadal takový jurodivý, byl to milovník bibliofilií, měl také výtvarnickou ctižádost a dělal to velice rád, ale žádal, aby mu to nosili vždycky titíž lidi, aby tady byla plná důvěra. Titíž lidi to jsem byl já, nebo Zdeněk Urbánek. A jelikož se ten pán jmenoval Kvasnička, tak jsme mu mezi sebou říkali Hampl*“.[30] Další vazačská dílna, která vázala knihy pro Petlici, byla pod Prašným mostem, směrem k Dejvickému náměstí. Většinou ale vzali knihy do vazby všude, kam s nimi Ludvík Vaculík přišel.

Jednu dobu, když byla situace opravdu velmi napjatá, se pokoušeli útlejší knížky prostě sešít a dát do obalu z nějaké tapety. To se jim neosvědčilo. Pak přišel Ludvík Vaculík s nápadem použít pracovní sešity vázané v tvrdých deskách z umělé hmoty, které se prodávaly v papírnictví. Papíry se z toho vytrhaly a do obalu se vsadila kniha. Ale potíž byla ta, že kniha se musela předtím slepit nebo sešít. „*V tomto nám pomohl Vilém Prečan, který nám udělal všecko, o co se mu řeklo, on nám například poslal pákovou sešívačku, takovou, že se s tím sešil fascikl papíru tlustý 3 cm, 4 cm, a to jsme sešili pečlivě ve hřbetě a dávali do těchto desek, ale po dvou pokusech jsem od toho upustil, protože ty desky neměly nikdy přesně tu míru, takže při rozevření se to bortilo a špatně rozvíralo a tak*“.[31]

Část opsaného nákladu se někdy odevzdávala lidem, kteří si přáli mít určitý titul, a ten si nechali sami svázat. Takto se například posílaly opisy básní Jaroslava Seiferta na Moravu do Olomouce nebo do Brna.

Svého vazače měl i Sergej Machonin nebo Kléma Lukeš. Oba měli svoje opisovačské dílny a některé tituly připravovali také pro Petlici.

Knihy Petlice byly brožovány v kartonu i vázány v pevné vazbě, většinou ve formátu A5. Provedení pevné vazby bylo velmi různorodé. Používalo se pláten různých barev i kombinací více materiálů. Některé vazby byly bez potisku, na jiných bylo vyraženo jméno autora a název knihy na hřbetě i deskách, nejčastěji byl použit zlatotisk. Řada titulů měla velmi dobrou výtvarnou úpravu, například knihy Hiršala a Grögerové měly často vazbu s kolážemi Jiřího Koláře. Velká část těchto „výtvarných dílek“ pocházela z dílny Sergeje Machonina. Rozdíl v použití materiálu se projevil i v ceně, za kterou se kniha prodávala. Vázané knihy byly až třikrát dražší než brožované. Tak se velmi často stávalo, že část nákladu byla vázána a část brožována.

Svazky Edice Petlice byly charakteristické vlastnoručními podpisy autorů na titulním listě a copyrightovou větičkou na rubu titulního listu. Vycházely většinou ve formátu A5. Jen první tituly Edice Petlice, které byly míněny jako rukopis, a pouze nadbytečné byly prodávány, nebyly vázány, nýbrž sepnuty či vloženy do desek a byly formátu A4. Teprve druhý opis měl formát A5.

Výše nákladu jednoho opisu závisela na kvalitě psacího stroje a použitého průklepového papíru. Některý stroj byl schopen propsat 14 průklepových papírů – jeden originál a 13 kopií. Nejčastější náklad však čítal 12 výtisků. Opisovačky, které měly k dispozici stroj se širokým válcem, zhotovovaly opisy v počtu 24 výtisků (2 x 12), ale jen při formátu knihy A5.

Odměna písařce za opis se řídila tehdy platnými sazbami v nakladatelství Mladá fronta,

30 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 12. 8. 1998. Pozn. aut.: Knihař se jmenoval Bohumír Kvasnička.

31 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 12. 8. 1998.

což bylo v jednu dobu 2,50 Kčs za stránku, slovenština 3 Kčs za stránku, později se to o málo zvedlo, něco mezi 3,50 a 4,50 Kčs za stránku formátu A5.[32]

Některé edice, jako například i Edice Expedice, začaly postupem času používat k rozmnožování i jinou techniku, např. xerox a později i počítačovou sazbu, jiné edice používaly ormig nebo ofset. Jedinými rozmnožovacími přístroji Edice Petlice, až do ukončení její vydavatelské aktivity v listopadu 1989, byly psací stroje písařek.[33]

Cena za jednotlivý svazek Edice Petlice se vypočítávala velmi choulostivě podle úředních ukazatelů, protože to byla jedna z věcí, po kterých Státní bezpečnost šla, zda se nejedná o nedovolené podnikání. Cena se skládala z odměny písařce za opis, navýšená o příplatek za počet kopií. K tomu se připočetla přesně zase jen ta vazba. Vazba do kartonu stávala 5 Kčs, pevná vazba stávala 20 až 30 Kčs, podle toho, jak byla vypravená. Někdy se do ceny započítaly i zvláštní doplňky, když v knize byla reprodukce nebo fotografie. Za tyto ceny se to přesně prodávalo, nikdo na tom nevydělával. Svá díla si kupovali i sami autoři. Později podporovala samizdatové vydávání stockholmská Nadace Charty 77 Františka Janoucha.

Distribuci prováděl Ludvík Vaculík sám, jelikož on platil všem těm písařkám a vazačům a vedl si seznam stálých odběratelů, kde jim evidoval průběžné konto, kolik mají zaplaceno, předplaceno, nebo kolik dluží. Subskripční či odběratelský okruh byl pro Petlici typický. Subskripce umožňovala finančně překlenout kritická období. Potíž občas byla v tom, že existovali odběratelé, kteří chtěli jenom lákavé tituly, ale to nebylo možné. Když se rukopis dal určitému počtu odběratelů rozepsat, tak se musely prodat všechny opisy. Pak se ale také objevil mladý muž,[34] který se dověděl o této činnosti. Přišel a dal k dispozici pět tisíc pro Petlici, pro potřebné lidi a nic za to nechtěl. Ludvík Vaculík to vyřešil tak, že polovičku zapsal na jeho účet a dával mu za to knihy. Druhou část použil k poskytování slev na dražší knihy pro některé odběratele, například Ivana Kadlečíka. Jedním z pozdních odběratelů se stal i Vaculíkův syn Ondřej, chtěl mít také svou petliční řadu. Ludvík Vaculík k tomu poznamenal: „*Ale já jsem nemohl dávat nikomu slevu, protože to bych musel někomu jinému napočítat. Ale někdy, když mě to naštvalo, a když jsme se radili, a vypili při tom láhev vína, tak jsem to drze započítal do nákladů. Protože při třiceti výtiscích se to ztratilo*“[35].

S Petlicí od konce sedmdesátých let úzce spolupracoval brněnský disident Jiří Müller. Vznikla tak pobočná „petliční manufaktura“, kterou řídil, a současně zařizoval opis i distribuci. Často opisoval petliční tituly sám se svou ženou, v knihách pak používal větičku *Pro své přátele opsal* a svůj podpis. Knihy vázal sám, některé pak Pavel Roubal. V roce 1985 založil svou vlastní Edici Prameny, kde vydával překlady studií, esejů a přednášek z oblasti společenských věd.

Brněnskou spolupracovnicí Petlice byla i Iva Kotrlá, která organizovala čtyři ročníky literárního almanachu *Moravská čítanka* (1981–1984). Ta byla v Petlici evidována pod číslem svazku 233, 265, 297 a 319. Iva Kotrlá zajišťovala u těchto sborníků opis i vazbu. V Petlici vydala svou sbírku básní *Února*, román *Odchyt andělů* a soubor povídek *Návšteva v ETC*.

---

32 Srov. Jiří Gruša, *Cenzura a literární život mimo masmédia*, Praha 1992, s. 19.

33 M. Přibáň, c. d., s. 198 uvádí, že *Stavební denník* Ondřeje Vaculíka byl rozmnožen počítačovou sazbou.

34 Tímto výjimečným mužem byl Ing. Vachek z Prahy.

35 Rozhovor autorky s Ludvíkem Vaculíkem, Praha 12. 8. 1998.

Brněnským odběratelem celé petliční produkce se stal Jan Trefulka, který patřil mezi první desítku autorů publikujících v Petlici. Již v roce 1973 zde vydal své dva romány *O bláznech jen dobré* a *Veliká stavba*, později mu zde vyšly další dvě knihy.

V Ostravě odebírali Petlici Vladimír Liberda a Jaromír Šavrda, kteří vybrané petliční tituly opisovali a distribuovali svému odběratelskému okruhu.

Spisovatel Ota Filip vydal svůj román *Nanebevstoupení Lojzka Lapáčka ze Slezské Ostravy* v Petlici již v roce 1974, román *Kavárna Slavia* mu zde vyšel v roce 1989. Ota Filip nebyl petličním odběratelem, ale přivedl mezi petliční autory Ivana Binara, kterému zde v roce 1974 vyšel román *Kdo, co je pan Gabriel*. Filip dokonce donesl Vaculíkovi k petličnímu vydání rukopis Josefa Fraise, ten však zakrátko vzkázal, že si to rozmyslel, aby mu rukopis vrátili. Po čase mu vyšla kniha v oficiálním nakladatelství.

Prvním slovenským autorem, který publikoval svá díla v Petlici, byl Ivan Kadlečík, dlouholetý přítel Ludvíka Vaculíka. Patřil mezi stálé petliční odběratele. Postupně se k autorům Petlice přidali Pavel Hrúz, Jozef Jablonický, Milan Šimečka, Miroslav Kusý, Hana Ponická, Martin M. Šimečka. Nejznámějším petličním slovenským autorem byl Dominik Tatarka. Zásluhu na vydání jeho knih *Navrávačky* a *Písačky* měl Ján Mlynárik. Básnickou sbírku Jána Juračky *Zmlčanievanie* dodal do Petlice Karel Šiktanc.

Knihy slovenských autorů se přepisovaly v Praze, pouze Hana Ponická si zajistila opis svých *Lukavických zápisků* na Slovensku a Jozef Jablonický si nechal opsat svou studii *Zlyhanie Malárovej armády v Karpatoch*.[36]

Perzekuce účastníků aktivit Edice Petlice

Dlouho se o dění kolem Edice Petlice Státní bezpečnost nezajímala. Změna nastala, když se díla z Petlice začala objevovat v zahraničí. Fejetony, povídky a básně byly publikovány v exilových časopisech, knihy k vydání přejímala exilová nakladatelství. Řada titulů vyšla i v několika světových jazycích, např. Vaculíkova *Morčata*, *Milostné léto* Ivana Klímy, *Bílá kniha* Pavla Kohouta, *Morový sloup* Jaroslava Seiferta, *Obnovení pořádku* Milana Šimečky a téměř všechny hry Václava Havla.

A tak přesto, že byla samizdatová aktivita v souladu s platným autorským zákonem, byli autoři, písařky, vazači, ba i čtenáři šikanováni, byly u nich prováděny domovní prohlídky a došlo i na soudní procesy a věznění.

Případů perzekuce za psaní, opisování a distribuci samizdatových knih byla celá řada, některé z nich byly spojeny přímo s činností Edice Petlice. Sám Vaculík byl nesčetněkrát vyslýchán a zadržen, pravidelně se u něho konaly domovní prohlídky, byl vydírán a vláčen pomluvami v tisku,[37] nikdy však nebyl vězněn. Někteří jiní, zřejmě proto, že byli méně známí, dopadli hůře.

Zdena Erteltová, hlavní písařka Edice Petlice, byla, i pro důvěrný vztah s Ludvíkem Vaculíkem, nejprve vyhozena ze zaměstnání a posléze byla vystavena soustavnému psychickému nátlaku, aby zanechala opisování textů Edice Petlice. Neustálé pronásledování vyústilo

36 Jitka Hanáková, *Edice Petlice. Příspěvek k českému samizdatu*, diplomová práce, FF UK, Ústav informačních studií a knihovnictví, Praha 1998, s. 38.

37 V sobotu 21. ledna 1977 vyšly kompromitující fotografie v časopisu *Ahoj* s útokem na Ludvíka Vaculíka a Chartu 77.

až ve vykonstruované nařčení z příživnictví a prostituce. Na základě tohoto podezření byla dokonce v srpnu 1978 násilně a bezdůvodně čtrnáct dní hospitalizována na venerologické klinice u Apolináře.[38]

Jaromír Šavrda byl odsouzen za trestný čin pobuřování, kterého se měl dopustit tím, že: *„… od přesně nezjištěného dne koncem roku 1976 do svého zadržení 26. 9. 1978 ... postupně na svém stroji opsal ve více kopiích nejméně 7 knih a písemností různých autorů, ač věděl, že písemnosti byly opatřeny a ilegálně přivezeny do ČSSR členy protistátní organizace ‚Petlice' s cílem, aby svým obsahem nepřátelským k socialistickému zřízení ČSSR, ... pobuřovaly další občany ČSSR proti socialistickému zřízení ČSSR ... přičemž v době od přesně nezjištěného dne v roce 1972 do konce roku 1977 postupně opsal ve více kopiích na psacím stroji nejméně 17 knih a písemností z vlastní tvorby i z tvorby jiných autorů ... za takovou práci ve prospěch edice Petlice, pak obžalovaný dostával peníze …"*.[39] Jaromír Šavrda byl za opisování petličních knih odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v délce dva a půl roku a pokutě pěti tisíc korun.

Za rozšiřování textů Jana Patočky, Václava Černého, Jana Trefulky a románu Jiřího Gruši *Dotazník* byl vazebně stíhán spolupracovník brněnské pobočky Petlice Pavel Roubal, který nakonec strávil v roce 1978 za mřížemi dva měsíce.[40]

Drahomíra Šinoglová, matka tří malých dětí, byla v prosinci 1980 odsouzena k nepodmíněnému trestu odnětí svobody v trvání jednoho roku za to, že *„rozepisovala knihy Edice Petlice – zakázaných autorů L. Vaculíka, P. Kohouta, J. Trefulky a jiných"*. K nástupu trestu byla odvlečena policií půl roku po narození dítěte, přestože byla znovu těhotná a její žádost o amnestii nebo odklad výkonu trestu byla ve stadiu projednávání.[41]

Spisovatel Jiří Gruša byl vazebně stíhán pouze proto, že v letech 1974–1975 napsal román *Dotazník* a souhlasil s jeho vydáním v Edici Petlice a jeho dalším vydáním v nakladatelství Reich v Lucernu. Ve vyšetřovací vazbě strávil v roce 1978 dva měsíce, než bylo trestní stíhání zastaveno.[42] V případě Gruši šlo o první přímý postih spisovatele za beletristické dílo a jako jediný autor byl souzen pro obsah svého románu.[43]

Drahomíra Fajtlová strávila v roce 1984 čtyři měsíce ve vyšetřovací vazbě pouze za to, že půjčila svým spolupracovnicím knihu Evy Kantůrkové *Dvanáct rozhovorů*, která v Petlici vyšla v roce 1980.[44]

Přestože se samizdatová literatura stala nedílnou součástí české literatury druhé poloviny dvacátého století a publikovala díla zasluhující pozornost literárních vědců, byla tato část umělecké tvorby oficiálními místy zcela ignorována. Z veřejných institucí se o autory a jejich spolupracovníky po dlouhá léta zajímali jen pracovníci Státní bezpečnosti. Nezávislá

38 Dopis prezidentu republiky, in: *Informace o Chartě 77*, roč. 1, 1978, č. 11, s. 19–20.

39 ANM – ČSDS, sbírka VONS, Šavrda, Opis! Rozsudek jménem republiky ze dne 9. 8. 1979.

40 Sdělení VONS č. 149, *Informace o Chartě 77*, roč. 2, 1978, č. 15, s. 14.

41 Sdělení VONS č. 206, *Informace o Chartě 77*, roč. 3, 1980, č. 14, s. 5–6. Sdělení VONS č. 295, *Informace o Chartě 77*, roč. 5, 1982, č. 2, s. 8.

42 Sdělení VONS č. 14, *Informace o Chartě 77*, roč. 1, 1978, č. 11, s. 10–11. Sdělení VONS č. 149, *Informace o Chartě 77*, roč. 2, 1978, č. 15, s. 14.

43 Pobuřování spočívalo v tom, že román *Dotazník* údajně napadal socialistické zřízení. Gruša i Roubal byli zadrženi při rozsáhlé akci Státní bezpečnosti předcházející návštěvu L. I. Brežněva v Československu.

44 Sdělení VONS č. 390, *Informace o Chartě 77*, roč. 7, 1984, č. 9, s. 5–6.

literární činnost byla znemožňována a kriminalizována různými způsoby. Při domovních prohlídkách byly zabavovány knihy, rozepsané texty, psací stroje, fotografie a další materiály. O všech těchto případech informoval Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných ve svých *Sděleních*, která publikoval samizdatový časopis *Informace o Chartě 77* založený Petrem Uhlem.

Spolupráce se zahraničím

Jestliže mapujeme aktivity české samizdatové literatury, nesmíme zapomenout na podporu a pomoc ze strany exilu. Značná část samizdatové produkce vycházela v exilových nakladatelstvích a časopisech a řada exilových nakladatelů platila autorům alespoň malý honorář. Přitom velká část nákladu exilových knih a časopisů byla určena pro čtenáře v Československu. Spolupráce byla vzájemná. Jestliže domácí autoři dodávali velkou část textů pro exilová nakladatelství a byli překládáni v zahraničí, v samizdatových periodikách se zase diskutovalo o exilové tvorbě.

Mnozí lidé působící v politickém exilu a řada exilových organizací sehráli velmi důležitou úlohu zprostředkovací, komunikační a informační. Obětavě zabezpečovali přísun samizdatových textů exilovým nakladatelstvím a rozhlasovým stanicím, které vysílaly česky a slovensky, též západním tiskovým, rozhlasovým a nakladatelským institucím. Exilová uskupení organizovala tajnou dopravu oběma směry – rukopisů, samizdatových knih a informací o domácím disentu na Západ a exilových knih a časopisů domů. Později pašovala také rozmnožovací techniku pro potřeby samizdatových periodik a také první počítače.

Výraznou pomocí přispělo i mnoho cizinců, kteří pochopili význam nezávislé české a slovenské kultury, a i v zahraničí pomáhali mnoha způsoby. Největší část této pomoci byla poskytována neveřejně, obětavě a po dlouhá léta. Některé instituce, podporující české nezávislé aktivity, vystupovaly veřejně, jako např. Mezinárodní výbor na podporu zásad Charty 77 v Československu[45], který měl sídlo v Paříži. Tento výbor každoročně uděloval bohatě dotovanou Cenu Jana Palacha, ta byla udělena mimo jiné Edici Petlice jako celku.[46]

V osmdesátých letech sehrála stěžejní roli při podpoře nezávislé literatury a jejích tvůrců Nadace Charty 77 ve Stockholmu. Propagovala nezávislou československou kulturu a myšlení na Západě, poskytovala finanční pomoc samizdatovým autorům a rodinám vězněných, přispívala na vydávání českých a slovenských knih a časopisů v zahraničí, zajišťovala technickou pomoc disentu a samizdatu, kdy do Československa posílala, kopírky, magnetofony, videokamery, později i počítače a založila několik každoročně udělovaných literárních cen.

Významnou roli při získávání, uchovávání, propagaci a zpřístupňování samizdatové literatury sehrál historik Vilém Prečan, který odešel do exilu v červenci 1976 a usadil se v Západním Německu. Do zahraničí odjížděl již s jasnou představou o tom, jak pomáhat nezávislému písemnictví a dalším opozičním aktivitám svých přátel. Už od počátku usiloval o vybudování archivu nezávislé české a slovenské literatury a badatelského střediska. Získávání původní domácí tvorby bylo jedním z jeho hlavních cílů. Kromě toho zásoboval opo-

45 Tento výbor vznikl v reakci na vznik Charty 77 a kampaň vedenou proti jejím signatářům 14. ledna 1977 na pařížské univerzitě Dauphine z iniciativy Ivany a Pavla Tigridových. Srov. Jitka Hanáková, Ivana Tigridová a její podíl v boji za lidská práva, in: *Pavel Tigrid. Svědek 20. století*, Praha 2018, s. 46–47.

46 Vilém Prečan, *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*, Praha 1994, s. 383.

ziční skupiny v Československu knihami a časopisy vydávanými v zahraničí. Vilém Prečan tak navázal na dopravní a komunikační kanál, který vytvořil Jan Kavan se svými přáteli již v roce 1970 a na kterém se aktivně podílel několik let před svým vystěhováním. Souběžně začal budovat vlastní kurýrní cesty, které na domácí straně železné opony zajišťovala Jiřina Šiklová.[47] Toto spojení domácí opozice s exilem pomáhali udržovat diplomaté západních ambasád. Mezi mnoha jinými německý diplomat v Praze Wolfgang Scheur, který pravidelně převážel přes hranice zásilky knih, časopisů a dalších materiálů. Za tyto zásluhy byl českými autory oceněn Řádem české knihy. Stejnou nezištnou pomoc disentu a samizdatu poskytoval i kanadský diplomat Petr Bakewell.[48]

Obrázek 5 – „Samizdatovna" Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury na zámku Schwarzenbergu. ANM – ČSDS.

Po deseti letech usilovného snažení se uskutečnily vize a plány Viléma Prečana na zřízení archivu nezávislého písemnictví. Československé dokumentační středisko nezávislé literatury (ČSDS) založila skupina významných osobností tehdejšího československého exilu.[49] Zásluhou Karla Schwarzenberga, který dal pro Středisko adaptovat místnosti na svém zámku v Scheinfeldu (SRN), získalo Středisko od listopadu 1986 vhodné prostory pro svou činnost, jež umožňovaly odborné uložení sbírky samizdatu, kterou Vilém Prečan začal budovat ještě před svou emigrací v roce 1976. V exilu ji s pomocí přátel stále rozšiřoval. Tak byla v ČSDS shromážděna v osmdesátých letech největší sbírka československého samizdatu,[50] kde je zastoupena řada periodik, samizdatových edic i jednotlivě kolujících textů. Mezi nejucelenější část sbírky patří produkce Edice Petlice. Velkou zásluhu na tom má její organizátor Ludvík Vaculík, který pravidelně zasílal petliční knihy do střediska. S Ludvíkem Vaculíkem

47 Jiřina Šiklová byla zatčena v souvislosti se zadržením karavanu na hraničním přechodu v dubnu 1981. Ve voze, který vypravil z Londýna Jan Kavan, byly zakázané exilové knihy a periodika, ale i štítky s adresami českých odběratelů exilového časopisu Svědectví. Brzy nato zahájila Státní bezpečnost rozsáhlou policejní akci, při níž bylo v Praze, Brně a Bratislavě zadrženo kolem třiceti osob. Proti dvanácti ze zadržených bylo zahájeno trestní stíhání pro podvracení republiky, později známé jako proces „Jiřina Šiklová a spol."

48 Více viz Jitka Hanáková (ed.), *Archiv svobody na zámku Schwarzenbergu. Příspěvek k historii československého exilu.* Praha 2011.

49 Zakládajícími členy dokumentačního střediska byli Jan Vladislav (předseda), Jiří Gruša (místopředseda), Josef Jelínek (jednatel), Ivo Kunstýř (pokladník), Vilém Prečan (kustod a vedoucí střediska), František Janouch, Ivan Medek, Jiří Pelikán, Karel Jan Schwarzenberg, Pavel Tigrid a Ľubomír Ďurovič.

50 V současnosti má nejobsáhlejší sbírky samizdatu soukromá knihovna *Libri prohibiti*.

se Vilém Prečan seznámil ještě v Praze před svou emigrací. Také s ním seznámil Jiřinu Šiklovou, která po Prečanově odchodu zprostředkovávala jejich vzájemnou komunikaci. Ludvík Vaculík na to vzpomínal: „*Potom Prečan odešel do exilu což se všeobecně pociťovalo jako oslabení a úbytek. Já jsem nevěděl, proč odchází a co chce dělat, ale ukázalo se, že měl plán a že to byl plán dobrý. Když jsem se dozvěděl, že tam vzniklo to dokumentační středisko a že shromažďují materiály … tak pro Petlici to bylo skvělé, protože ta Petlice vycházela v několika exemplářích … a ten nápad, aby to bylo dokumentárně zachycováno byl skvělý, nabývalo to jakéhosi smyslu. To, co vypadalo jako taková zájmová libůstka autorů umíněných, kteří si cosi nechávali najednou opisovat dostávalo najednou opravdu kulturně politický smysl, protože to někam šlo. Někdo to sledoval. Zvlášť když se ukázalo, že Vilém Prečan to jenom neevidoval, on s tím také pracoval dál. To nebyla jen Edice Petlice, to byl časopis Obsah a fejetony a všecko. A on, jak jsme zjistili, některé ty věci kopíroval, rozmnožoval a nabízel je. Nabízel je nakladatelům buďto cizojazyčným, anebo českým nakladatelům v exilu. A když se to podařilo, to jsme poznali velice dobře, neboť okamžitě jsem šel k výslechu.… a já jsem pochopil, vzal jsem to jako dobrou zprávu, když tam něco vyšlo, to znamená že brzy dostanu nějaký honorář. No, tak jsme se starali, aby všecko, co vychází samizdatem, aby on dostával.*“[51]

O vznik exilového Dokumentačního střediska se významně zasloužil kanadský bohemista, profesor H. Gordon Skilling, který se intenzivně zajímal o domácí nezávislé aktivity, shromažďoval samizdatovou literaturu, dokumenty a informace o nezávislém hnutí. Neúnavně a systematicky upozorňoval světovou veřejnost na situaci v Československu. V osmdesátých letech byl také u Václava Havla na Hrádečku a už tenkrát vyslovil přesvědčení, že Havel se jednou přestěhuje z Hrádečku na Hrad. Ve svých studiích se Skilling věnoval problematice disentu a hnutí za lidská práva v Československu a střední Evropě. V roce 1989 vyšla jeho kniha *Samizdat and an Independent Society in Central Eastern Europe*, která není dosud přeložena do češtiny.[52]

První informace o existenci Edice Petlice uveřejnily exilové časopisy *Svědectví*[53] a *Listy*[54] v roce 1975 spolu se seznamem prvních padesáti titulů. Ve Svědectví byly postupně uveřejněny čtyři seznamy Petlice až do pořadového čísla sv. 200. Vůbec první seznam prvních padesáti svazků edice zde vyšel v č. 50/1975 spolu se stručnou informací o nezávislém petličním vydávání pod názvem *Edice Petlice – první padesátka*.[55] Druhý seznam s pořadovými čísly sv. 51–81 časopis uveřejnil v č. 54/1977. Soupis s názvem *Edice Petlice*

51 ANM – ČSDS, rozhovor s Ludvíkem Vaculíkem pro dokument *Archiv svobody na zámku Schwarzenbergu*, 2011.

52 Více viz Jitka Hanáková, Vilém Prečan, *Gordon Skilling: Život a dílo*, Praha 2012.

53 *Svědectví: Čtvrtletník pro politiku a kulturu* založil v říjnu 1956 v New Yorku redaktor a publicista Pavel Tigrid. Koncem roku 1960 přenesl svou činnost do Paříže. Ve *Svědectví* byly publikovány především články o politice, zvláště československé, hodně místa však patřilo i literatuře. V posledních dvaceti letech sem přispívali téměř všichni významní autoři domácího samizdatu i literárního exilu.

54 *Listy: Časopis československé socialistické opozice* založil v Římě v roce 1971 Jiří Pelikán. Časopis vycházel šestkrát ročně, od poloviny sedmdesátých let i v kapesním formátu. *Listy* byly určeny především čtenářům v Československu a vedle statí a úvah exilové levice přinášely informace o činnosti domácí opozice. Od roku 1980 vycházelo letní číslo *Listů* jako almanach nezávislé literatury *Čtení na léto*, který přinášel řadu beletristických textů vzniklých doma i v cizině.

55 *Svědectví*, roč. XIII, 1975, č. 50, s. 411–413.

– *druhá a třetí padesátka* uveřejnil sv. 51–145 v roce 1977 v č. 58. Čtvrtou padesátku titulů Petlice, svazky s číslem 146–200, *Svědectví* uveřejnilo v č. 61/1980. Až do roku 1987, kdy vyšel seznam Petlice v Actech, to byl poslední publikovaný seznam této edice.

Listy přinesly první článek o vydávání knih českých a slovenských autorů v samizdatové Edici Petlice v prosinci 1975 v č. 7, současně zde uveřejnily, tak jako Svědectví, seznam první padesátky svazků Edice Petlice.[56]

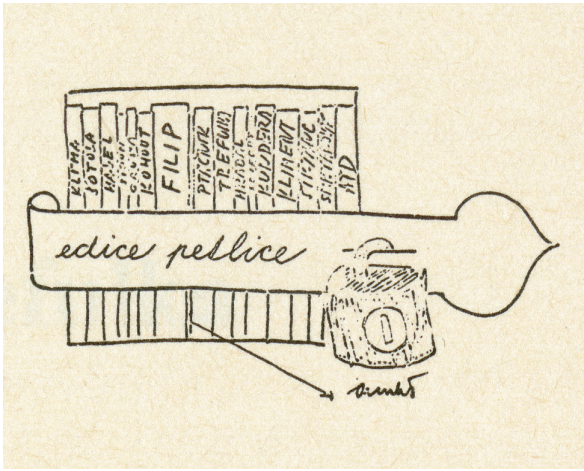

Obrázek 6 – Znáček, který dávalo do knih samizdatových autorů exilové nakladatelství Sixty-Eight Publishers. ANM – ČSDS.

Zevrubnější informace o činnosti Edice Petlice spolu s aktualizovaným a upřesněným seznamem uveřejnil čtvrtletník *Acta*[57] na podzim roku 1987. Toto dvojčíslo 3–4 přineslo řadu nových informací o Edici Petlice. Byl zde uveden předběžný anotovaný soupis titulů, jež byly registrovány jako součást Edice Petlice. Tento seznam, vypracovaný Vilémem Prečanem, byl aktualizován a upřesněn Ludvíkem Vaculíkem na počátku roku 1987. Bibliografický soupis končí pořadovým číslem sv. 367 a byly zde označeny tituly, které Petlice vydala ve spolupráci s Kvartem. V tomto čísle vyšel též článek *O Petlici na zámku Švarcenberku* od Ludvíka Vaculíka, kde popisuje vznik a činnost své Petlice.

O propagaci a zviditelnění Edice Petlice v zahraničí se v první polovině osmdesátých let snažila i Univerzita v Torontu. Připravovaná publikace o Edici Petlice, pro kterou byly zpracovávány podrobné popisy titulů Petlice vydaných do roku 1983, nebyla nikdy dokončena. Za českou stranu na tomto projektu pracovali Jiří Gruša a Petr Kabeš.

Pro nezávislé autory publikující jen v strojopisných edicích sehrála podstatnou roli také exilová nakladatelství. Nejenže přispěla k zachování české a slovenské nezávislé literatury, ale sehrála také významnou roli v integraci obou proudů této literatury, tedy literatury exilové a samizdatové. Pro domácí autory byla důležitá již sama skutečnost, že vydáním se uchovaly texty, které byly doma neustále ohrožovány zabavením ze strany Státní bezpečnosti.

Spolupráce s exilem přinášela pro domácí tvůrce mnohá nebezpečí. Exiloví vydavatelé si byli vědomi rizik, jež nesli domácí autoři, a proto byli první léta ve vydávání velmi zdrženliví. Navíc se snažili najít způsob, jak vydat domácího autora a ochránit ho před represemi domácích úřadů, a tak používali např. krycí formulku „otištěno bez vědomí autora“. Téměř deset let trvalo, než se pro většinu domácích nezávislých autorů stalo samozřejmostí publikovat v exilových a také zahraničních nakladatelstvích. První díla autorů žijících

56 *Listy*, roč. V, 1975, č. 7, s. 27–28.

57 První číslo tohoto čtvrtletníku Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury vyšlo na jaře 1987. Časopis redigoval Jan Vladislav za spolupráce Jiřího Gruši a Viléma Prečana. Kromě zpráv o práci, službách, knihovně a archivu ČSDS uveřejňovala Acta především všechny dostupné informace o nezávislé ediční činnosti v Československu a příspěvky zabývající se obecnými problémy nezávislé literatury.

v Československu a publikujících v samizdatové Edici Petlice vyšla v exilu v roce 1974 v nakladatelstvích Sixty-Eight Publishers a Index.

Nakladatelství *Sixty-Eight Publishers*[58] postupně převzalo z Edice Petlice 43 titulů. Prvním petličním autorem vydaným v tomto exilovém nakladatelství se stal Karel Pecka. V roce 1974 mu zde vyšel román *Štěpení* a v roce 1976 novela *Pasáž*. V roce 1977 jej následoval Ludvík Vaculík se svým románem *Morčata*. Od roku 1978 zde publikovali Ivan Binar, Jiří Gruša, Pavel Kohout, Jan Skácel, Jan Trefulka, Ivan Klíma, Václav Havel, Eda Kriseová, Jan Patočka a mnozí další. V roce 1982 zde vyšel *Slovník českých spisovatelů*, jeden z nejvýznamnějších vydavatelských počinů Edice Petlice. Nakladatelství dávalo v letech 1978–1980 do knih českých samizdatových autorů značek, který byl otiskem Vaculíkovy novoročenky, kterou posílal autorům Petlice s přáním, aby už příští rok byl klíčkem k visacímu zámku.

Nakladatelství *Index*[59] za dvacet let své činnosti převzalo 35 titulů z Edice Petlice. Prvním titulem byl román Oty Filipa *Nanebevstoupení Lojzka Lapáčka ze Slezské Ostravy,* který zde vyšel v roce 1974, tedy ve stejném roce jako v Edici Petlice. V témže roce byl Ota Filip donucen k vystěhování. O dva roky později zde vyšel román Mojmíra Klánského *Vyhnanství*. V roce 1977 vydal Index zakázanou sbírku *Morový sloup* Jaroslava Seiferta, pozdějšího laureáta Nobelovy ceny za literaturu.[60] Následovala díla Jiřího Lederera, Milana Šimečky, Bohumila Hrabala, Dominika Tatarky, Ivana Kadlečíka, Ludvíka Vaculíka, Lenky Procházkové a řady jiných.

Petliční knihy začaly vycházet knihy vycházet i v dalších nakladatelstvích, která postupně vznikala. Nakladatelství *PmD – Poezie mimo domov*[61] zařadilo do svého edičního programu celkem 24 titulů převzatých z Edice Petlice. První básnické sbírky z Petlice zde vyšly v roce 1979, byly to *Deštník z Piccadilly* Jaroslava Seiferta a *Malachit* od brněnského básníka Zdeňka Rotrekla.

---

58 Nejpopulárnější nakladatelství českého exilu založili v kanadském Torontu Zdena Škvorecká (publikuje pod dívčím jménem Salivarová) a Josef Škvorecký v roce 1971. Ediční záměr vydávat současnou českou a slovenskou literaturu, již československá nakladatelství vydávat nemohou, byl naplněn v několika tematických okruzích. Převažovala próza a literatura faktu, poezie byla zařazována jen sporadicky. Programově byly vyhledávány paměti zachycující události stejné doby z různých osobních i profesních úhlů. Z překladů byla zařazována jen beletristická či memoárová díla s československou tematikou. Zpočátku zde vycházela pouze díla autorů žijících v exilu. Od roku 1974 začlenilo nakladatelství do edičního programu i soudobou tvorbu autorů z Československa, kterou v pozdějších nabídkových seznamech systematicky uvádělo s označením Edice (otevřená) Petlice. Do května 1994 zde vyšlo 227 titulů, které byly převážně napsány ještě před listopadem 1989. Srov. Aleš Zach, *Kniha a český exil 1949–1990*, Praha 1995, s. 133–136.

59 Nakladatelství zahájilo svou činnost na podzim 1971 v Kolíně nad Rýnem. S okruhem spolupracovníků ji zprvu řídili politolog a publicista Adolf Müller a novinář a překladatel Bedřich Utitz, v posledních deseti letech ji řídil A. Müller sám. Ediční program zaměřili na vydávání nových prací českých a slovenských autorů, kteří nemohou v Československu publikovat nebo kteří nemají příležitost vydávat v exilu v rodném jazyce. Specifikou edičního programu bylo vydávání publicistické tvorby a odborných politických, politologických, historických a odborných studií k československé problematice. Uvnitř základní řady nakladatelství vzniklo postupně několik edic. Nakladatelství ukončilo svou činnost v roce 1990 170. publikací. Srov. Aleš Zach, *Kniha a český exil 1949–1990*, Praha 1995, s. 53–55.

60 Jaroslav Seifert obdržel Nobelovu cenu za literaturu v roce 1984. Za tímto úspěchem stál mj. zakladatel Nadace Charty 77 František Janouch.

61 Nakladatelství zaměřené téměř výlučně na poezii založil básník Daniel Strož v roce 1975 v Mnichově. Vycházelo zde postupně několik edičních řad. Celkem zde vyšlo do roku 1990, kdy nakladatelství ukončilo svou činnost, 136 svazků. Srov. Aleš Zach, *Kniha a český exil 1949–1990*, Praha 1995, s. 114–115.

Spolek *Comenius*, který založil literární historik a kulturní publicista Jiří Morava (vlastním jménem Vlk) v prosinci 1976 v rakouském Innsbrucku jako další vydavatelskou základnu curyšské Konfrontace, vydal v letech 1977–1978 čtyři publikace, z toho převzal od Edice Petlice prózu Bohumila Hrabala *Městečko, ve kterém se zastavil čas*.

Také mnichovské nakladatelství *Arkýř*[62] zařadilo do svého programu čtyři tituly z produkce Edice Petlice. Jako svůj vůbec první titul vydalo nakladatelství *Kacířské eseje o filozofii dějin* od Jana Patočky, jež vyšly v Petlici v roce 1975.

Londýnské *Rozmluvy*[63] Alexandra Tomského převzaly z Petlice do svého edičního programu celkem 15 publikací. Mezi prvními byly v roce 1984 vydány knihy Jiřího Pištory, Milana Šimečky a Ivana Wernische.

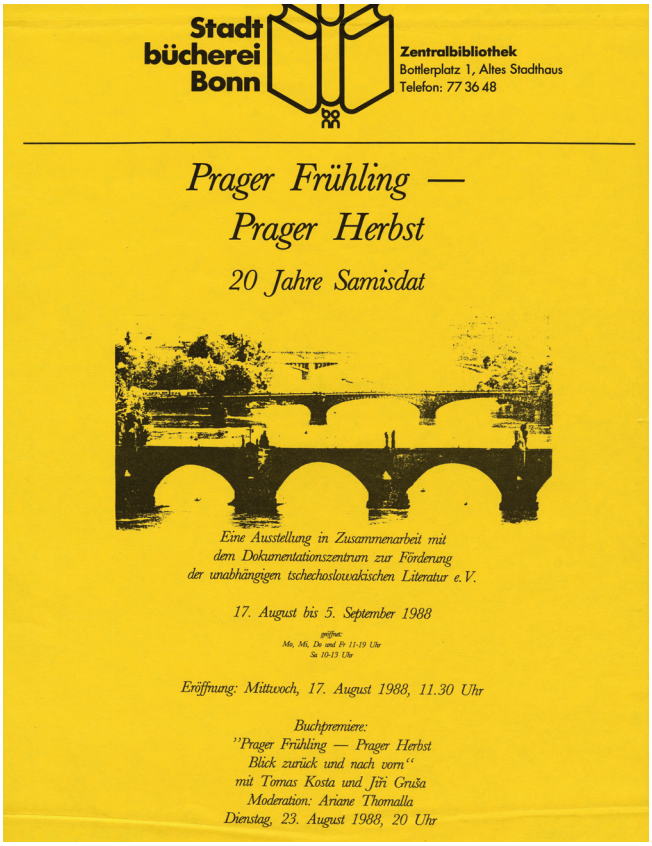

Obrázek 7 – V roce 1988 se konala rozsáhlá výstava československého samizdatu u příležitosti 20. výročí pražského jara v Městské knihovně v Bonnu. ANM – ČSDS.

Jedním ze způsobů propagace české a slovenské nezávislé literatury bylo pořádání výstav, kde se zahraniční veřejnost měla možnost seznámit s československými autory publikujícími v samizdatu.

Jedna z prvních zahraničních výstav o československém nezávislém vydávání s názvem *Česká a slovenská literatura 1978* (*Tschechische und slowakische Literatur 1978*) se konala na Filosofické fakultě Univerzity Konstanz od 16. října 1978 do 31. ledna 1979. Byly zde

62 Nakladatelství založil na podzim roku 1980 v Mnichově Karel Jadrný se svou ženou. Ediční program doplňoval produkci exilových nakladatelství o dosud opomíjenou esejistiku a filozoficky orientované práce z oblasti společenských věd. Nakladatelství se vyznačovalo nejen pečlivým výběrem titulů, ale i autorů předmluv, doslovů, komentářů, případně výtvarníků a pečlivou redakcí textu. Srov. Aleš Zach, *Kniha a český exil 1949–1990*, Praha 1995, s. 15–16.

63 Nakladatelství založil Alexander Tomský roku 1982 v Londýně. Do prosince 1989, kdy se nakladatelství přestěhovalo do Prahy, zde vyšlo 75 titulů, některé vycházely souběžně ve zmenšeném formátu určeném pro Československo. Rozmluvy byly prvním exilovým nakladatelstvím, které od počátku orientovalo svůj ediční program především do Československa. Prestižní linii různorodého edičního programu tvořila původní exilová a samizdatová tvorba. Srov. Aleš Zach, *Kniha a český exil 1949–1990*, Praha 1995, s. 126–128.

vystaveny originály samizdatových knih českých a slovenských autorů, většinou z produkce Edice Petlice. V doprovodném programu vystoupili se svými přednáškami Prof. Dr. Eduard Goldstücker a dr. Vilém Prečan, hrála se hra Václava Havla *Vernisáž* a byly promítnuty dva filmy Miloše Formana.[64]

Výstava samizdatu se uskutečnila také při příležitosti druhé následné Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, která se konala v Madridu v listopadu 1980. Péčí pařížského výboru Help and Action byla zahájena v hotelu Melia Castili výstava samizdatu ze Sovětského svazu, Polska a pod názvem *Československo bez cenzury* i z Československa. Na čs. výstavě, vyzdobené portrétem Václava Havla, byly vystaveny originály knih Edice Petlice, Edice Expedice a z periodik např. Čtverec a Dialogy. Z autorů byli zastoupeni Patočka, Havel, Seifert, Vaculík, Zahradníček, Bondy, Třešňák, Vladislav, Kantůrková aj. Pro španělské návštěvníky byl vydán i malý průvodce s vysvětlivkami.[65]

Vilém Prečan a Jiří Gruša se podíleli na výstavě v Ústřední knihovně v Kolíně nad Rýnem v květnu až červnu 1985. Při příležitosti 20. výročí pražského jara byla v roce 1988 instalována rozsáhlá výstava československého samizdatu v Městské knihovně v Bonnu, také ze sbírek Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury.

Exil podporoval českou a slovenskou nezávislou literaturu a kulturu také tím, že zřídil a financoval řadu kulturněpolitických cen. Jejich cílem bylo povzbuzovat nezávislé myšlení, politickou a humanitární činnost, boj za lidská práva a národní nezávislost.

Velkou část cen zřídila a financovala Nadace Charty 77 se sídlem ve Stockholmu, kterou vedl František Janouch, byla to Cena Jaroslava Seiferta, Cena Toma Stopparda, Cena Františka Kriegla a Cena Dominika Tatarky. Cenu Jana Palacha uděloval Mezinárodní výbor na podporu Charty 77 se sídlem v Paříži. Cenu Egona Hostovského zaštítilo Středisko pro Ruská a východoevropská studia při torontské univerzitě. Cenu Jiřího Lederera založily pařížské časopisy *Svědectví* a *Zeszyty Literackie*. Ceny byly udělovány komisemi odborníků či osobností z exilu i z domácího disentu.

Řadu ocenění získali i autoři publikující v Edici Petlice, její organizátoři a spolupracovníci. Jako první z okruhu autorů Edice Petlice obdržel v roce 1978 Cenu Egona Hostovského[66] Jiří Gruša za román *Dotazník aneb modlitba za jedno město a přítele*, který vyšel v edici pod pořadovým číslem svazku 64. V následujících letech získali toto ocenění i další autoři Petlice – Eda Kriseová za sbírku povídek *Křížová cesta kočárového kočího*, Karel Pecka za román *Motáky nezvěstnému*, Lenka Procházková za román *Růžová dáma*, Jan Trefulka za román *Veliká stavba*, Josef Hiršal za knihu *Vínek vzpomínek* a naposledy v roce 1988 Milan Uhde za knihu her *Velice tiché ave*, evidovanou pod číslem svazku 335.

V roce 1980 byla oceněna sama Edice Petlice. Mezinárodní výbor pro podporu Charty 77 v Československu udělil této nezávislé vydavatelské řadě, v níž bylo do té doby vydá-

64 ANM – ČSDS, propagační leták výstavy.

65 Výstava samizdatu v Madridu, *Svědectví*, roč. 16, 1981, č. 63, s. 423–424.

66 Cena byla od roku 1975 udílena za nejlepší prozaické nebo dramatické dílo českého nebo slovenského autora, které bylo vytvořené jak v exilu, tak v samizdatu, publikované v uplynulém roce v exilovém nakladatelství. Správy Ceny Egona Hostovského se ujalo Středisko pro Ruská a východoevropská studia při torontské univerzitě. Cena byla dotována částkou 1000 dolarů. Srov. Cena Egona Hostovského, in *Listy*, roč. 10, 1980, č. 3–4, s. 107.

no přes dvě stě titulů, Cenu Jana Palacha[67] ve výši 25 000 franků. Cena byla uznáním všem, kdo se na tomto průkopnickém díle, často za svízelných a riskantních podmínek, podíleli. Tedy autorům, písařkám, výtvarníkům, distributorům i těm, kdo po vzoru Petlice založili další samizdatové řady.[68] V následujícím roce obdržel toto ocenění také Václav Havel[69] za svou dosavadní literární tvorbu a za svůj podíl na boji za lidská práva v Československu.[70] Za rok 1986 udělil výbor Cenu Jana Palacha Milanu Šimečkovi za knihu pronikavé politické analýzy *Obnovení pořádku*.[71] Tato kniha, která vyšla v zahraničí v několika jazycích, byla poprvé vydána v Edici Petlice. Výbor se v roce 1987 rozhodl udělit toto ocenění i Zdeně Erteltové[72] za její obětavou spolupráci se samizdatovou Edicí Petlice.[73] Vyjádřil tím velkou podporu těm, kdo při vydávání samizdatu stáli v pozadí, ale bez nichž by samizdatová vydavatelská činnost nebyla možná. Cenu Jana Palacha obdržela v roce 1988 i Eva Kantůrková, která vydávala své romány, eseje a novely v Petlici.

Obrázek 8 – Německý diplomat Wolfgang Scheur s cenou Ordo libri prohibiti, 1986. ANM – ČSDS.

Od roku 1984 byla českým a slovenským spisovatelům udělována Cena Toma Stopparda.[74] Toto ocenění dostala řada autorů Edice Petlice. Prvními byli Eva Kantůrková za knihu

67 Mezinárodní výbor pro podporu Charty 77 v Československu zřídil Cenu Jana Palacha k uctění památky studenta, který v lednu 1969 obětoval svůj život na protest proti sovětské okupaci a začínající normalizaci s cílem vyburcovat domácí obyvatele z letargie, do níž se společnost postupně propadala po srpnové okupaci Československa. Cena se udělovala za zvlášť vynikající dílo nebo společensky významnou činnost, jednotlivce či skupiny v Československu, v oblasti literární, umělecké, vědecké, vzdělávací, ediční, humanitární a publicistické. Šlo o díla nebo o činnost, které vznikly nezávisle na oficiálních strukturách a které přes svou nespornou hodnotu neměly naději na uznání. Poprvé byla udělena v Paříži 18. ledna 1980, v předvečer jedenáctého výročí Palachovy smrti Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Cena ve výši 25 000 francouzských franků byla výsledkem sbírky dobrovolných dárců z celého světa. Během let se výše finanční odměny zvyšovala až na 55 000 ff. Srov. Cena Jana Palacha, *Svědectví*, roč. 15, 1980, č. 60, s. 617–618.

68 ANM – ČSDS, dopis Mezinárodního výboru pro podporu Charty 77 v Československu, prosinec 1980.

69 Václav Havel byl v té době již třetím rokem ve vězení na Borech, kde si odpykával čtyřapůlroční trest.

70 ANM – ČSDS, dopis Mezinárodního výboru pro podporu Charty 77 v Československu, prosinec 1981.

71 ANM – ČSDS, dopis Mezinárodního výboru pro podporu Charty 77 v Československu, listopad 1986.

72 Zdena Erteltová, vystudovaná knihovnice, pracovala od vzniku Edice Petlice nejen jako její písařka, ale plnila i různé organizační úkoly. Paní Erteltová opisovala nejen pro Petlici, ale i pro jiné samizdatové dílny či autory. Takto připravila a opsala na čtyři sta titulů. Za tuto svou činnost byla režimem pronásledována.

73 ANM – ČSDS, dopis Mezinárodního výboru pro podporu Charty 77 v Československu, listopad 1987.

74 Cena Toma Stopparda byla určená českým a slovenským spisovatelům za původní literární díla. Cenu udělovala od roku 1984 komise vedená Václavem Havlem, dalšími členy byli Milan Jungmann, Petr Kabeš, Sergej

Mé přítelkyně v domě smutku a Zdeněk Urbánek za knihu *Popaměti*. V následujícím roce cenu získali Milan Jungmann za soubor kritických statí o české próze *Cesty a Rozcestí* a Ivan Jirous za sbírku básní *Magorovy labutí písně*.[75] V roce 1986 byli oceněni za své celoživotní dílo Bohumila Grögerová a Josef Hiršal. Milan Uhde obdržel tuto cenu v roce 1987 a Zbyněk Hejda v roce 1989.[76]

Nejprestižnější českou literární cenou udělovanou v exilu byla bezesporu Cena Jaroslava Seiferta,[77] kterou zřídila Nadace Charty 77 ve Stockholmu krátce po básníkově skonu v lednu 1986. Jako prvnímu se porota složená z exilových i samizdatových autorů rozhodla udělit toto ocenění Dominiku Tatarkovi za trilogii *Písačky*, která v prvním vydání vyšla v Edici Petlice. V roce 1987 obdržel tuto významnou cenu Ludvík Vaculík za své fejetony, souhrnně vydané v Petlici pod názvem *Jaro je tady*. Za rok 1989 získal ocenění petliční autor Karel Šiktanc za básnickou sbírku *Srdce svého nejez*.

Obrázek 9 – V. Prečan, L. Vaculík, a J. Jablonický před kamionem, který přivezl české samizdaty zpět do České republiky, 4. září 2000. ANM – ČSDS.

Machonin a Jan Trefulka. Cena byla financovaná Tomem Stoppardem přes Stockholmskou Nadaci Charty 77, obnášela cca 20 000 Kč. Tato cena je udělována do současnosti. Srov. František Janouch, Stockholmská Nadace Charty 77 a podpora nezávislé literatury a jejích tvůrců, in: *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech*, s. 111–113.

75 Básnická sbírka *Magorovy labutí písně* byla vedena pod pořadovým č. sv. 338, v Edici Petlici ale pravděpodobně nikdy opsána nebyla.

76 Jitka Hanáková, *Edice Petlice. Příspěvek k českému samizdatu*, diplomová práce, FF UK, Ústav informačních studií a knihovnictví, Praha 1998, s. 112.

77 Literární cena Jaroslava Seiferta se uděluje od roku 1986. Její vznik inicioval František Janouch. Vyhlásil ji 11. ledna 1986. Cenu zřídila Nadace Charty 77 ve Stockholmu, aby jí uctila památku prvního československého nositele Nobelovy ceny za literaturu. Snahou ceny bylo podněcovat a podporovat rozvoj české a slovenské literatury doma i v cizině. Cena byla financována z prostředků Nadace Charty 77, obnášela v té době cca 30 000 SEK. Od roku 1990 se cena uděluje v Praze. Srov. František Janouch, Stockholmská Nadace Charty 77 a podpora nezávislé literatury a jejích tvůrců, in: *Česká nezávislá literatura po pěti letech v referátech*, s. 107–111.

Obrázek 10 – Plaketa sochaře Olbrama Zoubka, která sloužila jako ocenění Ordo Libri Bohemici. ANM – ČSDS.

Posledním oceněným petličním autorem v období normalizace se stal Miroslav Kusý. Za rok 1989 obdržel Cenu Dominika Tatarky za slovensko-českou vzájemnost.[78]

Mimo tyto převážně literární ceny udílela Nadace Charty 77 od roku 1987 Cenu Františka Kriegla za úsilí o dodržování lidských práv, za přínos k národní suverenitě a k demokratickému socialismu.[79] Od roku 1986 udílely dva pařížské exilové časopisy *Zeszyty literackie* a *Svědectví* literární Cenu Jiřího Lederera, českého novináře, signatáře Charty 77, který se svou celoživotní prací zasloužil o rozvoj československo-polských kulturních vztahů. Cena se udělovala Polákům, Čechům a Slovákům, kteří přispívali k rozvoji vzájemného svobodného kulturně-politického poznání a porozumění.

ORDO LIBRI BOHEMICI

Pro své obětavé zahraniční spolupracovníky založili v roce 1986 čeští zakázaní autoři Řád české knihy za „pomoc české literatuře v temných dobách". Za zásluhy o českou nezávislou literaturu obdrželi diplom s plaketou od Olbrama Zoubka tři laureáti. Prvním oceněným se v dubnu 1986 stal německý diplomat působící v letech 1981–1986 na západoněmeckém velvyslanectví v Praze Wolfgang Scheur.[80] Ten léta pravidelně převážel zásilky knih, časopisů, korespondence a dalších materiálů přes hranice a tím výrazně pomáhal české nezávislé kultuře. V roce 1988 obdržela tento řád z rukou Ludvíka Vaculíka Markéta Goetz-Stankiewiczová, která překládala texty našich spisovatelů do angličtiny a ve svých příspěvcích upozorňovala na díla českých zakázaných autorů. Výrazně se podílela také na vytváření vazeb mezi československým disentem a exilem. Třetím zahraničním laureátem Řádu české

78 Cenu za slovensko-českou vzájemnost vyhlásila v roce 1989 Nadace Charty 77 ve Stockholmu, po úmrtí slovenského prozaika, kritika a překladatele Dominika Tatarky. Byla udělena pouze jednou, v roce 1990. Od roku 1996 je pod stejným názvem udělována literární cena na Slovensku.

79 Tato cena, která byla zřízena na paměť čs. politika Františka Kriegla, je dosud každoročně vyhlašována v den jeho narození 10. dubna.

80 Ivan Klíma, *Moje šílené století II*, Praha 1910, s. 308–309.

knihy se stala Milada Blekastad-Topičová, mj. za své překlady umlčovaných autorů do norštiny. Překládala texty nejen svého přítele Ludvíka Vaculíka, ale také Václava Havla, Jana Patočky, Pavla Kohouta a Ivana Klímy. I její zásluhou získal v roce 1984 Jaroslav Seifert Nobelovu cenu za literaturu.

Mnoho zahraničních spolupracovníků získalo za svou podporu a pomoc československé opozici a nezávislé kultuře od prezidenta Václava Havla československé či české státní vyznamenání. Byli mezi nimi Wolfgang Scheur, kanadský diplomat Peter Bakewell, Markéta Goetz-Stankiewiczová, Milada Blekastad-Topičová, H. Gordon Skilling, Vilém Prečan a velká řada dalších.

Ocenění se dostalo i Československému dokumentačnímu středisku nezávislé literatury. Tento archiv, který byl v dějinách evropských exilů jedinečný, obdržel v říjnu 1993 od Bavorské akademie krásných umění v Mnichově Cenu Friedricha Bauera za literaturu. Po roce 1989 došlo k postupné transformaci Československého dokumentačního střediska na domácí nestátní badatelskou instituci pro dějiny antitotalitní rezistence v komunistické éře. V září 2000 se jeho bohaté knižní i archivní sbírky přestěhovaly do České republiky a roku 2003 byly převedeny do sbírek Národního muzea.